

Małgorzata Gawrońska

Uniwersytet Warszawski

Małgorzata Sikorska

Uniwersytet Warszawski

RODZINY NA WIDOKU – KONCEPCJA DEMONSTROWANIA RODZINNOŚCI JAKO NARZĘDZIE UŻYTECZNE DO ANALIZOWANIA ŻYCIA RODZINNEGO

Koncepcja demonstrowania rodzinności (*displaying families*) – autorstwa Janet Finch – wpisuje się w paradygmat definiowania rodzin w odniesieniu do praktyk oraz w sposób analizowania sfery życia rodzinnego skupiony na badaniu codziennych interakcji i działań. Zgodnie z podejściem Finch, zarówno przy definiowaniu, jak i przy badaniu życia rodzinnego trzeba uwzględnić założenie, że rodziny są nie tylko praktykowane (robione, wytwarzane) w codziennych, rodzinnych praktykach, ale także są demonstrowane/ukazywane/manifestowane jako rodziny. Podejście to wykorzystywane jest najczęściej w badaniach koncentrujących się na „nietypowych” formach życia rodzinnego z różnych powodów odbiegających od normatywnych wzorców. Artykuł ma trzy cele: po pierwsze – dyskusję głównych założeń koncepcji *displaying families*; po drugie – przedstawienie tego podejścia jako narzędzia badawczego użytecznego w analizach źródnicowanych zagadnień z zakresu socjologii życia rodzinnego oraz po trzecie – opis wykorzystania *displaying families* przy analizie materiałów wizualnych publikowanych w mediach społecznościowych.

Słowa kluczowe: media społecznościowe; teoria praktyk rodzinnych; demonstrowanie rodzinności; analiza materiałów wizualnych; displaying families

Families in the Spotlight – “Displaying Families” Concept as a Tool for the Analyses of Family Life

The concept of displaying families proposed by Janet Finch is embedded in the paradigm of defining families in relation to practices and in a methodology of analyzing the sphere of family life focused on the study of everyday interactions. According to Finch’s approach, both defining and researching family life must take into account the assumption that families are not only “done” in everyday family practices, but also “displayed” as families. This approach is most widely used for the analyses focused on “atypical” forms of family life which for many reasons do not fit the normative patterns. The article aims to achieve three objectives: (1) to discuss the main assumptions of the “displaying families” concept; (2) to present this approach as a research tool for the analysis of family life; (3)

Małgorzata Gawrońska, Wydział Socjologii UW, me.gawronska@uw.edu.pl, ORCID 0000-0003-3672-5823; Małgorzata Sikorska, Wydział Socjologii UW, me.sikorska@uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-6854-8393.

Źródło finansowania: NCN, nr umowy grantowej: UMO-2014/15/B/HS6/01874.

to demonstrate the heuristic potential of “displaying families” concept by applying it to the analysis of visual content published in social media.

Key words: social media; family practices theory; displaying families; visual content analyses

Wprowadzenie

Koncepcja demonstrowania rodzinności (*displaying families*) autorstwa Janet Finch (Finch 2007, 2011; Dermott, Seymour 2011) wpisuje się w paradygmat praktykowania rodzin, a szerzej – w paradygmat praktyk, w teorii praktyk (Schatzki 2001, 2012; Reckwitz 2002; Shove, Pantzar, Watson 2012; Nicolini 2012). Teorię praktyk rodzinnych autorstwa Davida Morgana (Morgan 1996, 2011a, 2011b; Heaphy 2011) można uznać za przełożenie głównych założeń paradygmatu praktyk na pole badań nad rodzinami. Propozycja Morgana stała się istotną alternatywą dla podejścia strukturalno-funkcjonalnego (Parsons, Bales 1955), które w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku (White, Klein 2008), a zdaniem niektórych także w latach siedemdziesiątych XX wieku (Chambers 2012), zdominowało studia nad sferą życia rodzinnego.

Zmiana paradygmatu ze strukturalno-funkcjonalnego na podejście skupione na praktykach ma wpływ zarówno na przeformułowanie sposobu definiowania rodziny, jak i na modyfikację obszaru zainteresowań badaczy i badaczek oraz zmiany w metodologii badań. O ile w paradygmacie strukturalno-funkcjonalnym rodzina jest definiowana jako instytucja społeczna, a przynależność do rodziny wyznaczają czynniki „obiektywne” takie jak: pokrewieństwo, formalne zawarcie związku oraz prowadzenie wspólnego gospodarstwa domowego, o tyle w podejściu nastawionym na praktyki istotne jest założenie, że rodzina „dzieje się” w codziennych działaniach jednostek. Morgan definiuje rodzinę jako „coś, co ludzie «robią», a robiąc, tworzą i przetwarzają ideę rodziny” (2011b: 177). Finch stwierdza, że rodziny są tworzone/konstytuowane przez *doing family things* (2007: 80). Brian Heaphy podkreśla, że „rodzinę w mniejszym stopniu definiuje «krew» lub związki prawne, a w większym aktywności kulturowo postrzegane jako właściwe rodzinie” (2011: 21). W tym podejściu to jednostki, ich praktyki i relacje rodzinne, poczucie przynależności do rodziny oraz emocje konstruują rodzinę. Głównymi zagadnieniami poddawanych analizie przez badaczy i badaczki pracujących w paradygmacie strukturalno-funkcjonalnym są: funkcje rodziny, rodzina jako element systemu społecznego, podział ról oraz obowiązków rodzinnych wyznaczany przez płeć oraz funkcjonalność tego podziału itd. Natomiast w teorii praktyk rodzinnych wpisane jest założenie, że analizy życia rodzinnego powinny dotyczyć przede wszystkim tego, co jednostki robią w ramach codziennych interakcji, w ramach *doing family*, „robienia

rodziny” – jakkolwiek niezgrabnie by to brzmiało w języku polskim (zob. Sikorska 2019). Zastosowanie koncepcji Finch kieruje uwagę badaczy i badaczek na to, co i dlaczego osoby zaangażowane w życie rodzinne bardziej lub mniej świadomie demonstrują. Tym samym akcentuje performatywność¹ życia rodzinnego i umieszcza rodziny „na widoku”.

Finch (2007) podkreśla, że używa określenia *displaying families* w dwóch znaczeniach: po pierwsze – dla opisu aktywności, która jej zdaniem charakteryzuje rodziny funkcjonujące w ponowoczesnych społeczeństwach zachodnich oraz po drugie – jako nazwy dla koncepcji analitycznej. Zdaniem Esther Dermott i Julie Seymour (2011), teoria Finch spełnia dwie funkcje: za jej pomocą można opisywać zmiany we współczesnym myśleniu o życiu rodzinnym, a jednocześnie stanowi ona dodatkowe narzędzie dla osób zaangażowanych w prowadzenie badań w tym obszarze. W naszej opinii podejście *displaying families* warto przede wszystkim opisywać i analizować z dwóch perspektyw: jako samodzielną propozycję teoretyczną bazującą na podstawowych założeniach przyjmowanych w teorii praktyk rodzinnych (na bardziej ogólnym poziomie – w paradygmacie praktyk) oraz jako zbiór ustaleń metodologicznych i tym samym jako zestaw narzędzi socjologicznych (*sociological tool kit* – Finch 2007: 65).

W artykule przedstawiamy koncepcję demonstrowania rodzinności, odnosząc się do obu wymienionych perspektyw: w pierwszej części tekstu koncentrujemy się na głównych teoretycznych założeniach tego podejścia, natomiast w części drugiej wskazujemy zagadnienia, przy badaniu których zastosowano tę koncepcję i charakteryzujemy stosowane narzędzia badawcze. W trzeciej części artykułu opisujemy wykorzystanie koncepcji *displaying families* do analizy materiałów wizualnych publikowanych w mediach społecznościowych. Wychodzimy z założenia, że media społecznościowe stały się dla ich użytkowników i użytkowników przestrzeni upubliczniania – a przez to demonstrowania – życia rodzinnego. Podkreślamy użyteczność koncepcji Finch do prowadzenia analiz w przestrzeni wirtualnej. W tej części opisujemy także krótko metodologię oraz wyniki autorskiego projektu badawczego dotyczącego wzorów macierzyństwa kreowanych przez Instamatki (osoby prowadzące popularne instagramowe

¹ Performatywność życia rodzinnego nieuchronnie budzi skojarzenia z teorią dramaturgiczną Ervinga Goffmana. Finch (2007: 76–77) zauważa pewne wspólne korzenie konceptu „demonstrowania” i Goffmanowskich „występów”. Podkreśla jednak ograniczenia koncepcji Goffmana, które sprawiają, że nie jest ona – jej zdaniem – odpowiednia do analizowania sposobów, w jakie jednostki manifestują swoje relacje i praktyki jako rodzinne. *Displaying* nie wymaga bowiem bezpośredniej interakcji i może odbywać się za pośrednictwem obiektów materialnych, np. fotografii rodzinnych. Ponadto, w tym procesie rozmywa się sztywny podział na aktorów i publiczność. Demonstrowanie może być jednak sprzężone z odgrywaniem ról rodzinnych w rozumieniu Goffmanowskim. Naszym zdaniem teorie te mogą się nawzajem uzupełniać i być stosowane łącznie (zob. np. Seymour 2015).

profile, których główną tematyką jest rodzicielstwo), jako jeden z przykładów zastosowania koncepcji *displaying families* do analizy publikowanych w mediach społecznościowych treści wizualnych.

Koncepcja demonstrowania rodzinności – główne założenia

Sformułowanie *displaying families* jest różnie tłumaczone na język polski. Używane są określenia: „demonstrowanie rodzin” (zob. Sikorska 2018, 2019; Gawrońska 2021); „ukazywanie rodzin” (Sikorska 2019); „manifestowanie rodziny” (Schmidt i in. 2018); „demonstrowanie rodzinności”, „demonstrowanie bycia rodziną” (Butler, Pustułka 2020); „«wystawianie» własnej rodziny na pokaz, pokazywania własnych relacji jako rodzinnych, szukania rozpoznania w oczach innych” (Mizielnińska, Stasińska 2014: 114). Proponujemy stosowanie terminu „demonstrowanie rodzinności”, który – naszym zdaniem – silniej niż „demonstrowanie rodzin” akcentuje procesualność, interakcyjność i dynamiczny charakter życia rodzinnego oraz mocniej podkreśla, że manifestowanie sposobów praktykowania związane jest ze społeczno-kulturowymi systemami znaczeń przypisywanych praktykom. Poza tym, w naszym przekonaniu, „demonstrowanie rodzinności” jest szerszą, bardziej pojemną kategorią niż „demonstrowanie rodzin”.

Finch zakłada, że „rodziny muszą być «demonstrowane/ukazywane/manifestowane» [*displayed*] w równym stopniu co «robione» [*done*]” (2007: 66). Autorka definiuje *displaying* jako „proces, poprzez który jednostki i grupy jednostek pokazują sobie nawzajem i istotnym obserwatorom, że ich działania konstytuują «wykonywanie czynności rodzinnych» [*doing family things*], a tym samym potwierdzają, że ich relacje są relacjami «rodzinnymi»” (2007: 67). W tym podejściu, konstytutywnym elementem dla rodzin są nie tylko praktyki rodzinne, ale przede wszystkim aktywność polegająca na demonstrowaniu tych praktyk. Finch wychodzi z założenia, że podstawową siłą napędową, motywacją dla demonstrowania rodzinności jest chęć przekazania sobie i innym komunikatu: „to jest moja rodzina i ona działa” (2007: 70).

Naszym zdaniem, w opisie teoretycznych założeń koncepcji *displaying families* warto zwrócić uwagę na cztery ważne kwestie. Po pierwsze – na demonstrowanie rodzinności jako istotną cechę życia rodzinnego w społeczeństwach ponowoczesnych. Po drugie – na związek między tym, co i jak jest demonstrowane w kontekście życia rodzinnego, a akceptowanymi społecznie normami i wzorami. Po trzecie – na to, jak przebiega proces demonstrowania, w tym: kto jest jego odbiorcą. Wreszcie po czwarte – na tzw. zróżnicowanie intensywności potrzeb demonstrowania (*degrees of intensity in the need for display* – Finch 2007: 72).

Demonstrowanie rodzinności jako cecha społeczeństw ponowoczesnych

Finch stwierdza, że *displaying* jako aktywność podejmowana przez jednostki w ramach życia rodzinnego jest nie tyle trwałą, uniwersalną cechą życia rodzinnego, ile raczej konsekwencją przemian, które doprowadziły w społeczeństwach ponowoczesnych do zwiększenia różnorodności wzorów życia rodzinnego, „płynności” relacji rodzinnych, a także do przedefiniowania kryteriów, na podstawie których definiowane są rodziny. Autorka, odnosząc się do badań dotyczących społeczeństwa brytyjskiego, zauważa, że coraz mniej osób w odpowiedzi na pytanie: „Kto stanowi moją rodzinę?” odwołuje się do pokrewieństwa lub wskazuje osoby, z którymi współtworzy gospodarstwo domowe. Ze względu na zróżnicowanie typów związków rodzinnych (np. rodziny patchworkowe; pary, które po rozstaniu wspólnie sprawują opiekę nad dzieckiem; rodziny tworzone przez osoby nieheteronormatywne; rodziny transnarodowe itd.) jednoznaczne kryteria w definiowaniu rodziny tracą na znaczeniu. A konsekwencją tego – zdaniem Finch – jest coraz mniejsza „oczywistość” życia rodzinnego i związana z nią potrzeba „aktywnego demonstrowania rodzinności”.

Autorka stwierdza, że obecnie pytanie „Kto stanowi moją rodzinę?” zostaje zastępowane przez: „Które z relacji, w których jestem, mają charakter relacji «rodzinnych»?” (Finch 2007: 69). Szukanie odpowiedzi na tak postawione pytanie odsyła do praktyk (rodzinnych) i do relacji oraz emocji (między osobami zaliczanymi do rodziny). Innymi słowy, trwałość związków w ponowoczesnych społeczeństwach osadzona jest nie tyle na współnocie ekonomicznej gospodarstwa domowego czy normie społecznej piętnującej rozwody, ile przede wszystkim jest związana z emocjonalną pracą jednostek nad podtrzymaniem zobowiązań i relacji, które uznają za istotne. Co ważne, w społeczeństwach ponowoczesnych bliskie związki (do których bez wątplenia należą relacje rodzinne) mają fundamentalne znaczenie dla indywidualnej tożsamości (zob. Kehily, Thomson 2011; Shannon 2019; Olcoń-Kubicka 2009).

Demonstrowanie rodzinności a dominujące normy i wzory społeczne

W procesie demonstrowania kluczowe jest nie tylko to, co i jak manifestują członkowie rodzin, ale także to, czy ukazywane przez nich praktyki rodzinne zostaną zdekodowane jako „typowe”, „właściwe”, „pasujące” do powszechnie aprobowanych wzorów życia rodzinnego i przez to akceptowane społecznie. W jaki sposób są wyznaczane normy, wzory i zachowania, które zostają zaklasyfikowane jako typowe i pożądane? W jaki sposób wyznaczane są praktyki rodzinne zaliczane do „normalnych”? Tym zagadnieniem Finch w zasadzie się nie zajmuje (zob. Taranowicz 2016). Naszym zdaniem trzeba tu wskazać na istnienie w danym społeczeństwie norm i wzorów wyznaczanych przez grupy społeczne, które sprawują szeroko rozumianą władzę (polityczną, kulturową, dyskursywną) i które kreują oraz podtrzymują dominujący szeroki system znaczeń

(*wider systems of meaning* – by znowu sięgnąć do pojęcia Morgana) dotyczący rodzinności.

Brian Heaphy (2011) zwraca uwagę na nierówną pozycję grup społecznych, które mają potencjał do wyznaczania dominujących norm, wzorów oraz dyskursów. Owa nierówność jest konsekwencją: miejsca w hierarchii społecznej (na przykład – zdaniem autora – w społeczeństwie brytyjskim to klasa średnia wyznacza dominujące wzory życia rodzinnego); pochodzenia narodowego czy etnicznego (benchmarkiem są rodziny osób białych, co jest konsekwencją uwarunkowań historycznych); orientacji seksualnej (normy i wzory wyznaczają pary heteroseksualne), a także modelu tzw. pełnej rodziny (to określenie ma pozytywną walidację), w której obydwójce rodzice wspólnie wychowują dziecko/dzieci. Heaphy zwraca także uwagę, że w podejściu Finch potrzeba demonstrowania rodzinności jest przedkładana ponad demonstrowanie relacji przyjacielskich czy innych rodzajów wspólnot. To stawia rodzinę w uprzywilejowanej pozycji w stosunku do związków, które nie są powszechnie i bezdyskusyjnie opisywane za pomocą kategorii rodzina. Innymi słowy, to rodzina – lub żeby być bardziej precyzyjnymi: typy związków, które są powszechnie akceptowane i kategoryzowane jako rodzinne – wyznaczają „ramę normatywną” (Heaphy 2011: 34).

Badanie tego, co rodziny demonstrują, pozwala na zdekodowanie dominujących znaczeń i normatywnych wzorców dotyczących życia rodzinnego. Jednocześnie wiedzy na temat dominujących wzorów i norm dostarcza także analiza demonstrowania praktyk, które są fałszywie dekodowane oraz praktyk, które są rozpoznawane jako „nietypowe”, „niewłaściwe” (zob. Dermott, Seymour 2011).

Założenie o dominacji „typowych”, „właściwych” wzorów i norm oraz dyskursów dotyczących życia rodzinnego oraz o dość powszechnej potrzebie ich odtwarzania, prowadzi do pytania o sprawstwo jednostek. Czy w koncepcji *displying* jednostki są jedynie demonstrującymi i odtwarzającymi? Finch (2011) oraz Heaphy (2011) zakładają istnienie indywidualnej sprawczości, która choć z jednej strony jest ograniczana przez potrzebę demonstrowania norm społecznie akceptowanych, to jednak z drugiej strony – może (w pewnym stopniu) skutkować kreowaniem „nowych” sposobów demonstrowania rodzinności. Innymi słowy, *displaying* może być zarówno przestrzenią utrwalania powszechnie aprobowanych norm i wzorów, jak i wyrazem sprawczości jednostek. Mamy jednak wrażenie, że teza o sprawczości jednostek pozostaje przede wszystkim założeniem teoretycznym i nie została zoperacjonalizowana, jeśli chodzi o badania demonstrowania rodzinności, w których dominuje analizowanie norm i wzorów społecznie akceptowanych oraz sposobów działań jednostek, które – demonstrując rodzinność – starają się do nich dopasować.

Demonstrowanie rodzinności jako proces konstytuujący rodzinę

Finch zakłada, że demonstrowanie rodzinności jest procesem, który konstytuuje rodziny. Jednak praktyki rodzinne, relacje między członkami rodzin nie tylko się dzieją i nie tylko muszą być demonstrowane, ale przede wszystkim muszą zostać rozpoznane jako rodzinne, i to zarówno przez osoby, które są w nie bezpośrednio zaangażowane, jak i przez obserwatorów, publiczność (np. przez przedszkolanki; nauczycielki; lekarzy; innych rodziców; pracownice opieki społecznej czy pracowników ośrodków adopcyjnych; sąsiadów i znajomych, a nawet przez osoby postronne, które mają okazję obserwować rodzinę w przestrzeni publicznej). Jo Haynes i Esther Dermott (2011) podkreślają, że obserwatorzy mogą aktywnie angażować się w demonstrowanie znaczeń rodzinnych – np. ośrodki adopcyjne mają określone oczekiwania dotyczące „dobrej rodziny”, które nie tylko powinny zostać spełnione, ale także – a może przede wszystkim – zademonstrowane przez osoby starające się o adopcję. Autorki zwracają również uwagę na to, że publiczność i jej oczekiwania wcale nie muszą być rzeczywiste. Wystarczy, że osoby demonstrujące rodzinność tak je postrzegają.

Demonstrowanie rodzinności najczęściej przybiera formę bezpośrednich relacji zarówno wewnątrz rodzinnych (np. między rodzicami a dziećmi; dziadkami i wnuczkami/wnukami; dorosłymi w związkach intymnych itd.), jak i z osobami oraz instytucjami, które mogą rodzinę obserwować. Finch podaje przykład „rodzinnego” obiadu, który odbywa się w restauracji (a więc jest widoczny dla innych), w którym biorą udział rodzice po rozwodzie oraz ich dzieci, i który – jak zakłada autorka – może być sposobem na potwierdzanie rodzinnych relacji uczestników oraz okazją do demonstrowania, że wciąż są „rodziną, która działa” i sposobem na manifestowanie tego przed innymi. W tej sytuacji osoby biorące udział w rodzinnym obiedzie są jednocześnie aktorami (przed sobą i przed zewnętrznymi obserwatorami), jak i publicznością (obserwując siebie nawzajem).

Displaying może także odbywać się za pomocą „narzędzi do demonstrowania”: przedmiotów (np. zdjęć wnuków eksponowanych przez dziadków; pamiątek rodzinnych, które symbolizują związek z osobami z przeszłości; prezentów symbolizujących wyjątkowość relacji rodzinnych itd.) czy opowieści (np. rodzinnych historii dotyczących przeszłości; rodzinnych żartów czy sformułowań, które są zrozumiałe tylko przez „osoby wtajemniczone”).

Intensywność demonstrowania rodzinności

Choć z jednej strony Finch podkreśla, że demonstrowanie rodzinności jest powszechną praktyką we współczesnych społeczeństwach i zwraca uwagę, że w zasadzie w każdej rodzinie dokonywane są tego typu zabiegi, to jednocześnie autorka zauważa, że zarówno potrzeba, jak i intensywność *displayingu* mają różne stopnie. Finch podkreśla, że potrzeba demonstrowania rodzinności jest silniejsza w przypadku rodzin, które z różnych względów odbiegają od

dominujących wzorów i przez to są „nietypowe”. Demonstrowanie rodzinności ma utwierdzić członków tych rodzin oraz ich otoczenie, że jednak „mieszczą się” w kategorii rodzina i to rodzina, która – jak podkreślała Finch – „dobrze działa”. Owa nietypowość może być związana między innymi z narodowością i pochodzeniem etnicznym (rodziny migrantów), z orientacją lub tożsamością seksualną członków rodziny (rodziny nieheteronormatywne), z pochodzeniem klasowym (np. Heaphy – 2011 – podkreśla, że rodziny z klasy niższej mogą podejmować wysiłek na rzecz demonstrowania rodzinności zgodny z akceptowanymi normami wyznaczanymi przez klasę średnią).

Jednak „nietypowość” rodzin nie jest jedynym czynnikiem wpływającym na zwiększoną potrzebę demonstrowania rodzinności. Intensyfikacja procesu demonstrowania może być także związana ze zmieniającymi się okolicznościami życia rodzinnego, które wymagają ponownego potwierdzenia statusu jako rodziny lub renegocjacji ról jej członków. Dobrym przykładem takiej sytuacji jest rozstanie się rodziców, które może skutkować potrzebą demonstrowania rodzicielstwa, a szczególnie ojcostwa w przypadku, gdy dziecko mieszka dalej z matką (zob. Finch 2007). Innym przykładem może być powrót matki do pracy po urodzeniu dziecka. W tej sytuacji kobieta może odczuwać silniejszą potrzebę demonstrowania bycia „dobrą”, zaangażowaną matką, która potrafi pogodzić obowiązki zawodowe z byciem mamą (zob. Pugh 2005).

Displaying może również podlegać intensyfikacji w sytuacjach, kiedy dochodzi do istotnych zmian związanych z przechodzeniem związku na inny etap w cyklu życia rodziny. Dobrą ilustracją są tu narodziny dziecka, które mogą skutkować wzmożoną potrzebą demonstrowania zmieniającej się tożsamości indywidualnej dorosłych. Innym przykładem jest wyprowadzenie się dorosłego dziecka z domu i związane z tym przedefiniowanie zarówno roli rodziców, jak i roli dziecka. Ta sytuacja może skutkować zarówno potrzebą znalezienia nowych form praktykowania, jak i nowych form demonstrowania relacji rodzinnych.

Przykłady zagadnień, do analizowania których wykorzystano koncepcję demonstrowania rodzinności

Podejście Finch zainspirowało liczne badania. Vanessa May i Matt Dawson (2018) podkreślają, że niemal w każdym artykule poświęconym rodzinie i opublikowanym w uznanym czasopiśmie *Sociology* po publikacji tekstu Finch przynajmniej wspomina się o tej koncepcji.

Koncepcja demonstrowania rodzinności jest użytecznym narzędziem badawczym umożliwiającym odniesienie obserwacji dotyczących rodzinnej codzienności do bardziej ogólnych zjawisk społeczno-kulturowych. Dla przykładu,

podejście to zostało wykorzystywane do analiz praktyk związanych z jedzeniem (zob. James, Curtis 2010; Evans 2012). David Evans (2012) stosuje koncept Finch do badań nad marnowaniem żywności w kontekście codziennych praktyk rodzinnych. Jak pokazują Allison James i Penny Curtis (2010), rodzinne posiłki i związane z nimi praktyki (np. sposób, w jaki są przygotowywane i spożywane, skład diety) są silnie zakorzenione kulturowo i związane z dyskusjami dotyczącymi „dobrych” i „złych” rodzin. W tym kontekście dbanie o zdrową dietę dzieci stanowi przejaw publicznego demonstrowania „dobrego” rodzicielstwa. Koncepcja Finch jest także wykorzystywana w badaniach społecznych i kulturowych wymiarów wypoczynku oraz sposobów spędzania wolnego czasu przez rodziny (zob. Chambers 2012; Harrington 2015; Shannon 2019, 2021). Rodzinna rekreacja stanowi istotne pole, na którym konstruowana i demonstrowana jest rodzinna tożsamość. Charlene Shannon (2019) oraz Maureen Harrington (2015) podkreślają, że sposób, w jaki rodziny spędzają czas wolny (np. wspólne podróże, celebrowanie urodzin i innych świąt, wspólne oglądanie telewizji lub wspólne granie), jest silnie uwarunkowany przez pochodzenie klasowe. Do kategorii demonstrowania rodzinności odwoływano się także w badaniach dotyczących stosowania nowych technologii (np. technologii ułatwiających zarządzanie domem, tzw. *smart-home*) oraz wpływu infrastruktury technicznej na życie domowe. Murray Goulden (2021) pokazuje, jak poprzez technologię *smart-home* platformy, takie jak Google czy Amazon, wkraczają w życie rodzinne i kształtują rodzinne praktyki związane z konsumpcją oraz organizacją życia codziennego, a także wpływają między innymi na definiowanie tego, kto należy do rodziny i jakie ma w niej miejsce (chodzi o funkcjonalności przypisywane przez interfejs kontom posiadanym przez różnych członków rodziny). Inny przykład stanowi badanie praktyk zapośredniczonych przez technologię, mających na celu podtrzymywanie bliskich związków z rodziną i przyjaciółmi podczas pandemii COVID-19 (zob. Watson i in. 2021).

Bez wątplenia jednak najczęściej koncepcja Finch wykorzystywana jest w badaniach poświęconych rodzinom, które z różnych powodów mogą zostać określone jako „nietypowe” i nie mieszczą się w hegemonicznym, normatywnym wzorcu. Chodzi np. o rodziny osób LGBTQ+ (Smart 2008; Almack 2011; Nordqvist 2012; Mizielińska, Stasińska 2014; Underwood, Robnett 2019; Malmali, Stevens 2020; Cammu 2021; Zadeh i in. 2021), rodziny adopcyjne (Jones, Hackett 2011; Biehal 2014; Pilcher i in. 2020), a także rodziny, które znajdują się w trudnej sytuacji ekonomicznej lub są narażone na przemoc, co może się stać przyczyną interwencji ze strony instytucji, np. opieki społecznej czy policji (*vulnerable families*²) (Morris 2013; Henze-Pedersen, Jarvinen 2021). Podejście

² Nie ma zwięzłego i powszechnie używanego polskiego tłumaczenia terminu *vulnerable families*. Stosowane są takie terminy jak: „rodziny zagrożone”, „rodziny najsłabsze” lub „rodziny

to jest także wykorzystywane w badaniach dotyczących migracji – w tym przypadku chodzi zarówno o sytuację, gdy rodzina zostaje rozdzielona przez wyjazd jednego z jej członków, jak i o przeniesienie się całej rodziny do innego kraju (Seymour, Walsch 2013; Cabalquinto 2019). Podejście Finch jest również punktem wyjścia do analizy sytuacji rodzin tworzonych przez osoby różnych narodowości (Haynes, Dermott 2011) lub rodzin patchworkowych (Lahad i in. 2018).

Poniżej opisujemy przykłady wykorzystania koncepcji *displaying families* do analizowania niektórych z wymienionych wyżej zagadnień. Przedstawiamy także analizy dotyczące sposobów badania normatywnych wymiarów rodzicielstwa, co jest kolejnym istotnym zagadnieniem analizowanym z perspektywy *displaying families* (zob. Doucet 2011; Kehily, Thomson 2011; Gabb 2012; Harman, Cappellini 2015; Dermott, Pomati 2016). W wyborze prezentowanych tekstów kierowałyśmy się przede wszystkim dwoma kryteriami: po pierwsze, do opisu starałyśmy się włączyć teksty najbardziej opiniotwórcze, tj. posiadające najwięcej cytowań w bazie *Scopus*. Po drugie, zależało nam na uwzględnieniu pozycji najnowszych. Większość przywoływanych projektów była realizowana w krajach zachodnich. Polskie badaczki i badacze stosunkowo rzadko bezpośrednio odwołują się do koncepcji Finch. Wyjątkiem są analizy Joanny Miziełńskiej oraz Agaty Stasińskiej (2014) dotyczące codzienności „rodzin z wyboru”, a także badania Pauli Pustułki i Magdaleny Ślusarczyk (2016) dotyczące doświadczeń polskich migrantek z Wielkiej Brytanii i Norwegii. Do koncepcji Finch odwołują się również Filip Schmidt i in. (2018) w kontekście demonstrowania „bycia parą” przez osoby pozostające w związkach intymnych.

Demonstrowanie rodzinności w kontekście rodzin LGBTQ+

Rodziny LGBTQ+ są szczególnie narażone na brak społecznego oraz prawnego rozpoznawania tworzonych przez nie związków jako rodzin. Tym samym znajdują się w sytuacji, w której potrzeba demonstrowania może być wyjątkowo nasiloną (Underwood, Robnett 2019). Opisywane niżej badania poświęcone demonstrowaniu rodzinności w kontekście rodzin LGBTQ+ podzieliłyśmy na dwie kategorie: do pierwszej należą projekty badawcze dotyczące sposobów demonstrowania relacji partnerskich w związkach jedнопłciowych, natomiast do drugiej analizy relacji rodzice–dzieci.

Stosunkowo dużo badań inspirowanych koncepcją demonstrowania rodzinności przez pary jedнопłciowe dotyczy ceremonii ślubnych (zob. Smart 2008; Underwood, Robnett 2019; Mamali, Stevens 2020). Wyniki badań pokazały, że pary nieheteronormatywne, mające prawną możliwość sformalizowania związków stosowały dwie strategie. Niektóre decydowały się na do pewnego stopnia

z problemami”. Naszym zdaniem, najlepiej znaczenie angielskiego terminu oddaje tłumaczenie opisowe: „rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji”.

tradycyjną ceremonię ślubną oraz praktykowanie i demonstrowanie symboli oraz rytuałów powszechnie przypisanych do ślubów zawieranych przez pary heteroseksualne. Miało to zapewnić „właściwe” odczytanie uroczystości i jej znaczeń przez publiczność. Inne pary stosowały przeciwną strategię, odrzucając wzory ślubne i weselne zakorzenione w heteronormatywnej tradycji. Jak podkreślają badaczki i badacze, wybrane sposoby demonstrowania ceremonii ślubnych miały głębsze znaczenie niż indywidualne decyzje jednostek wynikające z ich gustów i preferencji. Chodziło bowiem także o zademonstrowanie wyborów o charakterze światopoglądowym czy politycznym (Smart 2008). Elizabeth Mamali i Lorna Stevens (2020) zauważają, że rytuał ślubny wpływa na percepcję związków jednopłciowych oraz na dotyczący ich dyskurs. W tym kontekście, odtwarzanie tradycyjnego przebiegu ceremonii jest tak samo silną deklaracją, jak jego odrzucenie.

Badania rodzin LGBTQ+ inspirowane koncepcją Finch dotyczyły także ewentualnej zmiany nazwiska, na którą mogą się zdecydować partnerzy i partnerki. Część badanych stosowała strategię, w której podkreślano znaczenie posiadania wspólnego nazwiska przez wszystkich członków rodziny, co miało symbolizować jedność rodziny (Underwood, Robnett 2019; Cammu 2021). Jak stwierdza Petra Nordqvist (2012) wśród par lesbijek często widoczne było pragnienie skonstruowania historii rodzinnej podobnej do hegemonicznego dyskursu rodzinnego. W opinii rozmówczyń miało się to przyczynić do postrzegania związku przez publiczność jako „zwykłej” rodziny. Na drugim biegunie sytuowały się pary, które podkreślały, że ich sytuacja umożliwi im bycie pionierkami i uwolnienie się od tradycyjnych norm oraz ograniczeń poprzez odrzucenie skryptów zakorzenionych w heteronormatywnym modelu rodziny. W tym przypadku, przekładało się to na tworzenie rodziny przez partnerki mające inne nazwiska.

Ważnym wątkiem, który pojawił się w tekstach poświęconych *displaying families* w kontekście relacji rodzice–dzieci w rodzinach LGBTQ+, była kwestia braku biologicznego pokrewieństwa rodzica (lub rodziców) z dzieckiem. W takiej sytuacji posiadanie wspólnego nazwiska przez oboje rodziców i dziecko stanowiło istotny element służący do demonstrowania więzi rodzinnych. Innym sposobem demonstrowania rodzinności było stosowanie przez dzieci określenia „mama” zarówno w stosunku do matki biologicznej, jak i matki społecznej (zob. Nordqvist 2012; Cammu 2021).

W kontekście relacji rodzice–dzieci warto przywołać również badanie Sophie Zadeh i in. (2021), poświęcone wpływowi transpłciowej tożsamości rodzica na doświadczenie dzieci. *Displaying* prowadzony w tej sytuacji przez dzieci często nakierowany był na minimalizację widoczności transpłciowości rodzica, którą postrzegały one jako możliwie zagrażającą legitymizacji rodziny. Odbywało się to np. poprzez unikanie używania określenia „tato” w stosunku do

transpłciowej osoby korzystającej z damskiej toalety. W tym miejscu pojawia się interesujący wątek, którego Finch (2007) nie rozwija, a który wydaje się szczególnie użyteczny do analiz życia rodzinnego w sytuacjach, gdy sposób praktykowania rodzinności spotyka się z otwartą wrogością społeczeństwa. Demonstrowanie w takich sytuacjach, paradoksalnie, może polegać na powstrzymaniu się od określonego działania, jak w powyższym przykładzie „ukrywania” tożsamości transpłciowego rodzica, czy w przypadku strategii podejmowanych przez rodziny z wyboru w Polsce w sytuacji nastrojów homofobicznych (zob. Mizielińska, Abramowicz, Stasińska 2014).

Nola Cammu (2021), opisując rodziny, w których wychowania dziecka podejmuje się więcej dorosłych niż dwoje (*plus-two-parent families*), wskazuje na konieczność prowadzenia przez nich demonstrowania rodzinności ukierunkowanej zarówno na zewnątrz, jak i wewnątrz rodziny. Z uwagi na brak możliwości formalnej legalizacji takiej konfiguracji, skutkujący brakiem praw do opieki nad dzieckiem przez trzeciego rodzica, rodzice będący prawnymi opiekunami dziecka podkreślali jego/jej równorzędną pozycję poprzez np. spisywanie kontraktów czy praktykowanie zwracania się przez dziecko do wszystkich rodziców per mamę lub per tatę. Ukierunkowany do wewnątrz rodziny *displaying* dotyczył także podkreślenia równej pozycji wszystkich dzieci, które często miały innych opiekunów prawnych.

Demonstrowanie rodzinności w kontekście rodzin w pieczy zastępczej³

Podobnie jak w przypadku rodzin LGBTQ+, w odniesieniu do heteronormatywnych rodzin adopcyjnych lub zastępczych, szczególnie istotnym kontekstem demonstrowania rodzinności było stworzenie relacji rodzinnej, która byłaby społecznie legitymizowana i podobna do pokrewieństwa biologicznego. Rodzice adopcyjni lub zastępczy prowadzili *displaying* nakierowany na pokazanie zarówno samym dzieciom, jak i otoczeniu, że należą one do rodziny. Również w tym przypadku istotnym sposobem demonstrowania rodzinności są praktyki związane z nazywaniem – chodzi zarówno o nazewnictwo wewnątrz rodziny (np. nazywanie opiekunów prawnych: mama, tata), jak i przyjęcie przez dzieci nazwiska rodziców adopcyjnych (Biehal 2014; Pilcher, Zara, Coffey 2020). Trzeba jednak dodać, że część rodziców adopcyjnych lub zastępczych, uwzględniając znaczenie więzi biologicznej dziecka z rodziną pochodzenia, nie dążyło do zmiany jego nazwiska (Jones, Hackett 2011; Biehal 2014). Obie te praktyki można uznać za strategię demonstrowania więzi bądź z rodziną adopcyjną, bądź biologiczną.

³ W polskim systemie prawnym pieczy zastępcza oznacza zarówno rodzinną, jak i instytucjonalną formę opieki sprawowanej nad dziećmi w przypadku niemożności zapewnienia jej przez rodziców. Taka definicja, pochodząca z ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jest stosowana również w statystyce publicznej.

Tym, co w kontekście demonstrowania łączy rodziny adopcyjne, zastępcze, rodziców dzieci znajdujących się w instytucjonalnej pieczy zastępczej (w ośrodkach opiekuńczo-wychowawczych lub interwencyjnych), a także rodziny, które z różnych przyczyn korzystają z pomocy ze strony państwa, jest wystawienie praktyk rodzinnych na widok publiczny. Instytucje opiekuńcze, będąc publicznością dla demonstrowanych praktyk nie są jedynie ich obserwatorami, lecz poddają je interpretacjom i – mając aktywny udział w decydowaniu o przyszłości rodzin – jednocześnie mają nad nimi władzę (Ursin, Oltedal, Munoz 2016; Henze-Pedersen, Jarvinen 2021). W swoich ocenach instytucje definiują rodzicielstwo nie jako związek oparty na miłości i opiece, ale jako pracę wymagającą określonych umiejętności i kompetencji (Featherstone, White, Morris 2014). W tym kontekście – jak pokazuje Brid Featherstone i in. (2014) – codzienne rodzinne praktyki, będące „obszarem”, w którym konstruowana jest rodzinność i w którym może być wykonywana praca emocjonalna w relacjach rodzice–dzieci nie są brane pod uwagę. W przypadku oceny rodziców dzieci przebywających w instytucjach opiekuńczych, drobne akty demonstrowania, takie jak fotografowanie dzieci, przynoszenie im upominków i domowego jedzenia czy wizyty świąteczne pozostają niezauważone lub nawet są uniemożliwiane poprzez regulaminy. System zaś skoncentrowany jest na czynnikach zewnętrznych, takich jak sytuacja materialna lub mieszkaniowa rodziny (zob. Ursin i in. 2016).

Także osoby starające się o adopcję dzieci i poddawane ocenie przez instytucje opiekuńcze muszą wykazać określone kompetencje. Judith Lind i Cecilia Lindgren (2017) pokazują, że obok kompetencji ogólnie związanych z rodzicielstwem oraz z rodzicielstwem adopcyjnym, ocenie poddawane są również warunki życia rodziny: sytuacja mieszkaniowa i finansowa. To głównie te czynniki są brane pod uwagę przy ocenie rodziny i rodziców jako „dobrych”. Kryteria te często odzwierciedlają standardy życia klasy średniej, zawiązując grono potencjalnych rodziców adopcyjnych. Marit Ursin i współautorzy (2016) nazywają to zjawisko marginalizacją dyskursywną, związaną z dominacją w dyskursie obrazu rodziny nuklearnej, wywodzącej się z klasy średniej i opartej na patriarchalnym modelu. Tym samym – jak podkreślają autorzy – mieszczące się w tym modelu rodziny łatwiej skutecznie demonstrowują rodzinność, podczas gdy rodziny pochodzące z niższych warstw społecznych częściej są oceniane jako nieudolne i częściej są monitorowane przez instytucje państwowe.

Kate Morris (2013) podkreśla, że rodziny nieuprzywilejowane nierzadko odczuwają brak zrozumienia ze strony pracowników instytucji pomocy społecznej. Podczas gdy rodziny demonstrowały więzi i troskę, perspektywa profesjonalistów skupiała się na doświadczanych przez nie trudnościach i związanych z nimi potrzebach. Morris stwierdza, że włączenie perspektywy codziennych praktyk rodzinnych do pracy z takimi rodzinami pozwoliłoby pracownikom i pracownikom socjalnym lepiej rozumieć strategie związane z demonstrowaniem

rodzinnoci i tym samym skuteczniej wspierać zmiany wpływające na poprawę warunków życia wychowywanych w nich dzieci.

Demonstrowanie rodzinności w rodzinach migrantów i w rodzinach „na odległość”

Doświadczenie migracji jest sytuacją, która może powodować wzmożoną potrzebę demonstrowania rodzinności. *Displaying* może być przy tym nakierowany na podtrzymywanie więzi z rodziną, która pozostała w kraju pochodzenia lub na legitymizację związków rodzinnych, a także na zdobycie uznania w państwie przyjmującym (Walsh 2018).

Julie Seymour i Julie Walsch (2013) twierdzą, że praktyki rodzinne stanowią często pomost pomiędzy migrantami a społecznością państwa przyjmującego. Życie rodzinne, z jednej strony, zawiera w sobie elementy uniwersalne, w których jednostki, nawet w różnych kontekstach kulturowych, odnajdują podobieństwa pomiędzy sobą. Jednak z drugiej strony, rodziny migrantów, chcąc, aby demonstrowana przez nie rodzinność była rozpoznana przez obserwatorów, często adaptują szereg miejscowych zwyczajów. Tym samym, życie rodzinne i jego demonstrowanie może sprzyjać procesom asymilacji. Seymour i Walsch pokazują, jak poprzez praktyki rodzinne migranci demonstrowują nową, hybrydową tożsamość, przejmując część zwyczajów państwa przyjmującego i jednocześnie zachowując część zwyczajów kraju pochodzenia – autorki opisują np. obchodzenie świąt wielkanocnych w rodzinie polskich migrantów w Wielkiej Brytanii, którzy organizowali tradycyjne polskie śniadanie w Wielką Niedzielę, ale w Wielki Poniedziałek, zgodnie z brytyjską tradycją, uczestniczyli w poszukiwaniu jajek (*egg hunt*).

W sytuacji, gdy rodzina zostaje rozdzielona na skutek migracji jednej osoby, praktykowanie ponadnarodowych więzi rodzinnych staje się szczególnie istotne (zob. Boccagni 2012; Cabalquinto 2017). Paolo Boccagni (2012) badał doświadczenia transnarodowego macierzyństwa. Autor opisywał obawy matek-migrantek ekonomicznych związane z potencjalną utratą wpływu na wychowanie dzieci oraz zmianą bliskiej relacji na relacje, której najistotniejszym elementem stają się transfery pieniężne. Aby tego uniknąć, migrantki angażowały się w szereg praktyk, mających na celu demonstrowanie rodzicielstwa i stworzenie swoistego pomostu między nimi a ich dziećmi poprzez przesyłanie listów, prezentów i zdjęć, przekazywanie wsparcia finansowego, a także poprzez regularne rozmowy telefoniczne lub przy użyciu innych technik komunikacyjnych. Demonstrowanie transnarodowego macierzyństwa przez tego rodzaju praktyki było skierowane zarówno do dzieci i innych członków rodzin w państwach pochodzenia, jak również do środowiska, w którym funkcjonowały migrantki w państwie przyjmującym.

Joanna Kędra (2021) podkreśla, że dla odgrywania ról rodzinnych i demonstrowania rodzinności, a także dla podtrzymywania bliskości z rozdzieloną

przez odległość rodziną, fizyczna obecność nie jest niezbędna ze względu na powszechne stosowanie nowych technik komunikacyjnych. Autorka opisuje wirtualną współobecność członków rodzin polegającą na utrzymywanie stałego, bliskiego kontaktu; przesyłaniu sobie fotografii oraz okazywaniu wsparcia i opieki na odległość. Kędra pokazuje, że często inicjatorami takiej formy kontaktu rodzinnego są dzieci, które np. inicjują założenie grup rodzinnych na różnych komunikatorach.

Warto podkreślić, że fotografie odgrywają szczególną rolę w ponadnarodowym życiu rodzinnym i w demonstrowaniu rodzinności (Cabalquinto 2017; Kędra 2021). Łatwość robienia zdjęć rodzinnych dokumentujących zarówno codzienność, jak i szczególne wydarzenia i celebracje, a także możliwość ich szybkiego przesyłania za pomocą nowych technologii pozwalają rozdzielonym fizycznie rodzinom doświadczać, praktykować i pielęgnować poczucie rodzinnej bliskości. Fotografie ponadto stają się narzędziem demonstrowania rodzinności poprzez udostępnianie ich innym. Rozwój usług teleinformatycznych umożliwia nowe sposoby praktykowania rodzinności i bliskości na odległość. Michelle Share, Cayla Williams i Liz Kerrins (2018) badały, jak rodziny polskich migrantów w Irlandii wykorzystywały platformę Skype do podtrzymywania bliskości z krewnymi w kraju pochodzenia. Autorki opisały praktyki takie jak: codzienny kontakt respondentek z ich matkami w Polsce, czy trwające cały dzień wideokonferencje, podczas których obie strony wykonywały codzienne obowiązki domowe, a jednocześnie dzięki połączeniu doświadczały bliskości i współobecności. Technologie umożliwiały również udział dziadków w codzienności i wychowaniu wnuków, a także w celebracjach – np. w przyjęciach urodzinowych.

Demonstrowanie rodzinności w kontekście macierzyństwa i ojcostwa

Demonstrowanie rodzinności często odbywa się poprzez praktyki związane z pełnieniem określonych ról w rodzinie. Role te i sposoby ich „odgrywania” są silnie uwikłane we wzorce normatywne, często wyznaczone przez kategorię płci lub przeciwnie – przekraczające tę kategorię. Pełnienie wszystkich ról rodzinnych wiąże się z demonstrowaniem – przykładem mogą być projekty poświęcone *displayingowi* prowadzonemu przez dziadków oraz ciotce (zob. Tarrant 2012; Lahad, May 2021).

Jednak proces ten zdaje się bardziej nasilony w przypadku ról rodzicielskich. Naszym zdaniem wynika to z silnego oddziaływania norm i wzorów normatywnych oraz społecznych oczekiwań dotyczących roli matki i ojca. Esther Dermott i Marco Pomati (2016) podkreślają, że znaczenia związane z „dobrym” rodzicielstwem wyznaczone są przez klasy uprzywilejowane, co utrudnia ich realizowanie osobom do nich nienależącym. Klasowy wymiar demonstrowania ról rodzicielskich opisują także Mary Jane Kehily i Rachel Thomson (2011),

odwołując się do analiz *displayingu* prowadzonego przez kobiety spodziewające się pierwszego dziecka. Badaczki zwracają uwagę na znaczenie praktyk konsumpcyjnych w procesie demonstrowania konstruowanej tożsamości matki. Chodzi np. o kompletowanie wyprawki dla dziecka, przearanżowanie wystroju mieszkania, dekorowanie pokoju dziecka. Te praktyki są często inspirowane treściami publikowanymi w czasopismach parentingowych oraz czasopismach przeznaczonych dla kobiet w ciąży i są silnie uwikłane w szersze kategorie społeczne związane z klasą, stylem życia, gustem i aspiracjami. Vicky Harman oraz Benedetta Cappellini (2015) stwierdzają, że matki w codziennych praktykach – np. takich jak przygotowywanie drugiego śniadania dla dzieci do szkoły – prowadzą *displaying* siebie jako kompetentnych i opiekuńczych, i demonstrują to nie tylko przed zewnętrznymi obserwatorami, ale również przed sobą.

Choć często większość kosztów i obowiązków związanych z opieką nad dzieckiem nakładana jest na kobiety, co może skutkować wzmożoną potrzebą demonstrowania „dobrego”, czyli zgodnego z dominującym normatywnym wzorcem sposobu pełnienia roli matki, *displaying* prowadzą także ojcowie. Andrea Doucet (2011) analizowała sytuację rodzin, w których ojcowie (z różnych powodów) zostali w domach i zajmowali się dziećmi, podczas gdy ich partnerki wracały do pracy i zapewniały rodzinie utrzymanie. Niezależnie od przemian w sferze życia rodzinnego, które w społeczeństwach zachodnich zmierzają w stronę partnerstwa, taki podział obowiązków wciąż nie jest powszechny. Badani ojcowie często doświadczali podejrzliwości ze strony obserwujących ich osób i nierzadko otrzymywali także propozycje pomocy od nieznanymi kobiet, co może wskazywać na powszechne postrzeganie mężczyzn jako niekompetentnych w opiece nad dzieckiem. Demonstrowanie ojcostwa przez mężczyzn miało na celu nie tylko legitymizację niestandardowego podziału ról w ich rodzinach, ale także udowodnienie (sobie, matkom swoich dzieci oraz obserwatorom) kompetencji i „właściwego” sposobu sprawowania opieki. Doucet podkreśla, że potrzeba natężonego demonstrowania wynikała w tym przypadku raczej ze zmian ideologicznych i społecznych niż ze zmiany sytuacji konkretnej rodziny. Trudności, na jakie podczas demonstrowania rodzicielstwa natrafiają ojcowie, opisuje także Jacqui Gabb (2012) w pracy poświęconej intymności pomiędzy ojcami a dziećmi, szczególnie w kontekście nagości. Autorka stwierdza, że ojcowie narażeni są na dyskryminację i większą niż kobiety podejrzliwość w zakresie praktyk związanych z intymnością i nagością dzieci (np. w sytuacji kąpania, przewijania, ubierania czy przytulania dziecka). Intymna bliskość pomiędzy ojcem a dzieckiem, zawierająca element nagości, nie powinna być uwieczniana (na fotografiach lub filmach) i demonstrowana z uwagi na ryzyko nadinterpretacji oraz „niewłaściwość” takich przedstawień.

Metodologia wykorzystywana w badaniach demonstrowania rodzinności

Autorki i autorzy opisanych wyżej badań sięgali po zróżnicowane jakościowe metody badawcze. W większości z nich wykorzystywano wywiady pogłębione, które były poddawane analizom ukierunkowanym na dekonstrukcję tego, jak demonstrowanie rodzinności było obecne w narracjach respondentów i respondentek (zob. Almack 2011; Boccagni 2012; Share i in. 2018; Mamali, Stevens 2020). Niektórzy autorzy podkreślają, że już sama sytuacja wywiadu (w tym szczególnie wywiadu np. w parze) stanowi pole demonstrowania (zob. Żadkowska i in. 2018). Część badaczy i badaczek łączyła wywiady z innymi metodami etnograficznymi, takimi jak: dzienniczki wypełniane przez respondentów (zob. Power 2008; Harrington 2015) czy obserwacje uczestniczące (zob. Evans 2012; Henze-Pedersen, Jarvinen 2021). Dave Evans (2012) w badaniach poświęconych marnowaniu żywności prowadził obserwacje, uczestnicząc w życiu rodzin biorących udział w jego projekcie, a wywiady prowadził podczas przygotowywania posiłków. Część projektów badawczych była realizowana z wykorzystaniem rekwizytów, np. fotografii rodzinnych (zob. Rose 2010; Cabalquinto 2018; Shannon 2019). Zdjęcia wykorzystywano także podczas wypełniania przez badanych dzienniczków (zob. Power 2008). W żadnym z tych przypadków nie stanowiły one jednak osobnego elementu analiz.

W części projektów dotyczących aktywności użytkowników i użytkowniczek w Internecie (co jest istotne ze względu na tematykę opisywaną w trzeciej części artykułu) wykorzystywano: wywiady (zob. Share i in. 2018; Shannon 2019); analizę treści np. postów publikowanych na forach (zob. Lahad, May 2021) oraz analizę fotografii zamieszczanych w mediach społecznościowych (zob. Barnwell i in. 2021; Gawrońska 2021). Na uwagę zasługują również projekty skoncentrowane na analizie interfejsu i funkcjonalności technologii wykorzystywanych w codziennym życiu rodzinnym (zob. Chambers 2012; Goulden 2021).

Wykorzystanie koncepcji demonstrowania rodzinności w analizie treści wizualnych upowszechnianych w mediach społecznościowych

Media społecznościowe stały się ważnym elementem codzienności i jedną z głównych platform komunikacji (zob. Barve 2016). Są one również istotną przestrzenią, w której użytkowniczki i użytkownicy mogą demonstrować życie rodzinne poprzez publikowanie postów oraz materiałów wizualnych. Jesteśmy przekonane, że koncepcja *displaying families* stanowi użyteczne narzędzie do prowadzenia analizy treści o tematyce rodzinnej publikowanych w mediach społecznościowych. Niestety jest ona niezwykle rzadko wykorzystywana w takich projektach. Zastosowanie koncepcji Finch do analizy treści publikowanych

w mediach społecznościowych pozwala na szukanie odpowiedzi na pytania: jak rodziny chcą być postrzegane, a szerzej – jakie normatywne wzorce dotyczące życia rodzinnego na to wpływają.

Media społecznościowe stanowią przestrzeń konstruowania tożsamości zarówno indywidualnej, jak i rodzinnej. Poprzez publikację określonych obrazów z życia rodzinnego można demonstrować zarówno to, kto jest (a kto nie jest) zaliczany do rodziny, jak przebiegają praktyki rodzinne, a także jakie są normy i wzory z obszaru życia rodzinnego istotne dla użytkowników i użytkowniczek mediów (zob. np. Shannon 2019, 2021). Skuteczność *displayingu* w mediach społecznościowych wyrażana jest w liczbie polubień postów oraz w treści komentarzy⁴, a przez to jest stosunkowo łatwo mierzalna. Loes Van Driel i Delia Dumitrica (2020) podkreślają, że treści publikowane w mediach społecznościowych ulegają coraz większej standaryzacji, są do siebie coraz bardziej podobne. W przypadku fotografii rodzinnych, jak pokazują wyniki badań Shannon (2019), może to stanowić formę demonstrowania tego, że rodzina jest taka jak inne i angażuje się w podobne praktyki i ma podobne doświadczenia.

Instagram (bezpłatna aplikacja, w której najistotniejszymi udostępnionymi treściami są zdjęcia) zasługuje na szczególną uwagę wśród mediów społecznościowych, w których na różne sposoby prowadzone jest demonstrowanie rodzinności. Tym, co odróżnia Instagram od pozostałych platform, jest wysoka estetyzacja oraz profesjonalizacja zamieszczanych treści (zob. Van Driel, Dumitrica 2020). Ashley Barnwell i współautorzy (2021) podkreślają, że Instagram tworzy nowe modele odgrywania i udostępniania praktyk rodzinnych oraz otwiera demonstrowanie rodzinności na nowe aspekty, związane z poszerzeniem grona odbiorców, a także specyficznymi funkcjonalnościami platformy (np. tagowanie fotografii). Gillian Rose (2014) z kolei wskazuje, że choć technologie wykonywania i udostępniania zdjęć uległy zmianie, to ich znaczenie oraz znaczenie związanych z nimi praktyk pozostają takie same. Pojawienie się nowych technologii jedynie zintensyfikowało praktyki związane z rodzinną fotografią (Rose 2010, 2014; zob. także Harding 2016), a media społecznościowe zaczęły odgrywać rolę rodzinnych albumów. W tym kontekście portale społecznościowe stały się „współczesnym narzędziem udostępniania zdjęć i narracji, konstruowania tożsamości i jej demonstrowania innym” (Shannon 2019: 2).

⁴ Np. badania Charlene Shannon (2019) pokazały, że respondentki i respondenci biorący udział w projekcie zwracali uwagę na komentarze pojawiające się pod publikowanymi przez nich postami. Komentarze te świadczyły o tym, czy demonstrowane relacje były uznawane przez obserwatorów za relacje rodzinne. Przykładowo, komentarz pod fotografią z wakacji „nasza rodzina również lubi to miejsce” została odebrana przez jedną z respondentek jako akceptacja jej relacji z partnerką i traktowanie tej relacji jako rodzinnej. Natomiast jako przykład braku akceptacji dla demonstrowania rodzinności uznano komentarz pod zdjęciem świątecznego obiadu z przyjaciółmi – „przykro mi, że nie mogłeś być w tym roku ze swoją prawdziwą rodziną”.

Rose (2014) proponuje patrzeć na zdjęcia rodzinne i na sposób ich wykorzystywania jako na praktykę społeczną. Badaczka podkreśla, że większe znaczenie niż to, co dane zdjęcie przedstawia, ma szereg praktyk związanych z jego wykonaniem oraz „dalszym życiem”, czyli sposobem wykorzystywania. Rodzinne fotografie demonstrowane na ścianach, półkach czy lodówkach, w albumach i ramkach (Harding 2016; Kehily, Thomson 2011) zmieniają miejsce zamieszkania w „prawdziwy” dom, przyczyniają się do integracji rodziny, są sposobem okazywania uczuć i podtrzymywania więzi rodzinnych (Rose 2010). Poprzez przeniesienie do przestrzeni wirtualnej praktyk związanych z demonstrowaniem rodzinności za pomocą fotografii, „domowość” i „rodzinnność” zostają wystawione na widok publiczny. Po pierwsze, znacząco poszerza się grono obserwatorów – z wąskiej grupy osób zapraszanych do domu do potencjalnie wszystkich użytkowników sieci. Po drugie, udostępniane fotografie stają się elementem dyskursu publicznego.

Analizy dotyczące publikowania fotografii rodzinnych w mediach społecznościowych dotyczą zarówno praktyk i strategii jednostek (zob. Shannon 2019, 2021), jak i samej warstwy wizualnej zdjęć oraz związanych z nią znaczeń i symboli (Barnwell i in. 2021; Gawrońska 2021). Barnwell i współautorki (2021) poddały analizie zdjęcia umieszczane na Instagramie i oznaczone tagami związanymi z życiem rodzinnym. Celem badania była odpowiedź na pytanie o to, w jaki sposób autorzy i autorki fotografii demonstrowali swoje relacje rodzinne jako ważne oraz jakie normatywne wzorce dotyczące tego, jak rodzina powinna wyglądać, można było odczytać ze zdjęć. Badaczki podkreślają – co koresponduje z tezą Rose (2014) – że chociaż w przestrzeni *online* sposób demonstrowania rodzinnych fotografii ulega zmianie w stosunku do tradycyjnych form (np. rodzinnych albumów), to wyobrażenia dotyczące życia rodzinnego (związane z rodzinną bliskością, miłością i pozytywnym zaangażowaniem członków rodziny w rodzinną codzienność) znajdujące w nich odbicie pozostają takie same.

Celem projektu badawczego zrealizowanego przez jedną z autorek tego artykułu była analiza wizualnych reprezentacji macierzyństwa w treściach publikowanych przez Instamatki (zob. Gawrońska 2021). Koncepcję Finch wykorzystano na dwa sposoby: jako koncept teoretyczny stanowiący ramę dla interpretacji i dyskusji wyników oraz jako inspirację metodologiczną. Chcemy podkreślić, że naszym celem nie jest szczegółowy opis metodologii i wyników badania, te informacje można znaleźć w innym miejscu (zob. Gawrońska 2021).

Analiza treści, które Instamatki demonstrują za pośrednictwem zdjęć publikowanych na platformie, pozwoliła na dekodowanie dominujących znaczeń i normatywnych wzorców życia rodzinnego. Założono, że najpopularniejsze Instamatki (skupiające na swoich profilach największą liczbę obserwatorów) prowadzą skuteczny *displaying*. Analizy nie miały na celu pokazania, jak „naprawdę” wygląda ich życie rodzinne. Chodziło o to, jak jest ono prezentowane

przez internautki licznemu gronu obserwatorów, innymi słowy: w jaki sposób Instamatki demonstrowały, że ich „rodzina działa”. Ponadto w projekcie poddano analizie najpopularniejsze fotografie zamieszczone w określonym przedziale czasowym na wybranych profilach. Ta decyzja metodologiczna wynikała z przyjęcia założenia, że zdjęcia wzbudzające największą aprobatę użytkowników i użytkowników Instagrama (wyrażoną w liczbie polubień) przedstawiają najbardziej dominujące obrazy macierzyństwa. Zebrany materiał wizualny został poddany jakościowej analizie treści z elementami semiologii, która miała odpowiedzieć na pytanie o to, jakie znaczenia są produkowane i reprodukowane poprzez zdjęcia publikowane przez Instamatki, a także w jakie dominujące dyskursy dotyczące rodziny i macierzyństwa są te obrazy uwikłane. Kodowaniu poddano np. sposób, w jaki przedstawieni byli poszczególni członkowie rodziny, podczas jakich czynności, w jakim miejscu i jakie normatywne wzorce można było odczytać z tych przedstawień.

Wyniki wskazały na silny normatywny charakter tradycyjnego modelu rodziny (wszystkie profile, które znalazły się w próbie, przedstawiały życie rodzinne heteroseksualnej pary małżeńskiej wychowującej biologiczne dzieci), a także na reprodukcję tradycyjnego podziału ról w rodzinie. Macierzyństwo było przez Instamatki jednoznacznie przedstawiane w wyidealizowany sposób w odniesieniu do praktyk codziennych, cielesności oraz przedstawień dziecka. Przykładowo, przestrzeń, w której wykonywano fotografie, była na większości zdjęć schludna i modnie urządzona, przy czym czynności domowe, takie jak sprzątanie, nie były pokazane na żadnej fotografii. Codziennosc mamy z dzieckiem przedstawiana była jako źródło radości i spełnienia, nawet pomimo trudności. Demonstrowane treści można uznać za reprodukcję do pewnego stopnia figury Matki Polki. Ponadto internautki przedstawiały siebie przez pryzmat wyłącznie ról matki i żony, która – co warto podkreślić – wyjątkowo dba o fizyczną atrakcyjność (prezentowanie zabiegów kosmetycznych, zdjęcia wykonywano w starannie wykonanym makijażu i uczesaniu oraz w eleganckich ubraniach). Również dzieci przedstawiane były w wyidealizowany sposób – kod „grzeczne dziecko” użyto 31 razy, podczas gdy kodu „niegrzeczne dziecko” jedynie 5. Zakładając, że poprzez fotografie dzieci matki ukazują tak naprawdę siebie (zob. Harding 2016; Rose 2010), przedstawienia dzieci jako dobrze wychowanych mają świadczyć o „dobrym” wypełnianiu roli przez ich matki. Perfekcyjny świat Instamatek miał również silny wymiar klasowy, związany ze standardem życia, na jaki mogły sobie one pozwolić. Oprócz dominacji rodziny tradycyjnej oraz stylu życia klas wyższych, warto podkreślić również wpisanie publikowanych przez Instamatki treści w normatywne wyobrażenia dotyczące ról płciowych.

Media społecznościowe mogą stanowić przestrzeń reprodukcji dominujących obrazów i dyskursów, ale także budowania sprzeciwu wobec nich. W kontraście do przedstawionych wyżej wyników badań własnych, respondentki

Shannon (2019) w odpowiedzi na wyidealizowane obrazy życia rodzinnego celowo publikowały na swoich profilach bardziej realistyczne fotografie (przedstawiające np. bałagan w domu czy zmęczenie rodziców przy jednoczesnej aktywności dzieci). Bez wątpienia przestrzeń mediów społecznościowych stanowi wyjątkowo ciekawe pole do obserwacji, jak różne wzorce życia rodzinnego się ze sobą ścierają i jakie postawy przyjmują wobec nich ich użytkownicy i użytkowniczki.

Podsumowanie

Naszym zdaniem potencjał koncepcji Finch traktowanej jako zbiór ustaleń metodologicznych i jednocześnie zestaw narzędzi socjologicznych jest związany z czterema kwestiami. Po pierwsze – podejście to ukierunkowuje zainteresowania badaczek i badaczy na rodziny, które z różnych powodów są „nietypowe”, a w niektórych przypadkach są dyskryminowane ze względu na to, że odbiegają od powszechnie praktykowanych i akceptowanych norm oraz wzorów życia rodzinnego. Kinnered Lahad i współautorzy (2018) podkreślają, że rodziny znajdujące się poza normatywnym wzorcem często doświadczają potrzeby „udowodniania”, wyjaśniania i demonstrowania swojej rodzinności otoczeniu, co skutkuje ich wzmożoną refleksyjnością. Innymi słowy, stosowanie tej koncepcji skutkuje skalibrowaniem „lupy badawczej” na analizowanie praktyk, postaw czy emocji grup z różnych powodów dyskryminowanych. Można to uznać za poszerzenie pola badawczego poprzez wyjście poza analizy tego, co w życiu rodzinnym jest najpowszechniejsze. Jednocześnie analiza „nietypowych” rodzin lub „nietypowych” praktyk rodzinnych odsyła do dominujących wzorów, norm i znaczeń, które są bardziej widoczne, w sensie – są powszechniej demonstrowane. Związane jest to ze sprzecznością, która wpisana jest w koncepcję Finch. Z jednej strony akcentuje się sprawczość jednostek w konstruowaniu i demonstrowaniu rodzinności, a z drugiej – proces ten jest „zamknięty” w ramach wzorów, które są dominujące i przez to społecznie akceptowalne. Choć może to stanowić słaby punkt koncepcji *displaying families*, uświadomienie sobie tej sprzeczności może uwrażliwiać badaczy i badaczki na grupy dyskryminowane oraz na prowadzenie analiz ukierunkowanych na to, jak ich członkowie przeciwstawiają się dominującym wzorom i dyskursom, które odbierają np. jako przemocowe (tu dobrym przykładem jest rezygnacja z symboliki zakorzenionej w tradycji heteronormatywnej podczas ślubów par jedнопłciowych). Ponadto, demonstrowanie, choć zwykle przekłada się na manifestację, może polegać również na jej braku, jak w przypadku np. rodzin LGBTQ+ w sytuacji zagrożenia homofobią lub transfobią ze strony otoczenia, ale także gdy normatywne pełnienie danej roli wiąże się z brakiem działania – jak np. w przypadku

dalszych krewnych, od których nie oczekuje się zaangażowania w sprawy rodziny nuklearnej (zob. Lahad, May 2021).

Po drugie – koncepcja Finch oparta jest na założeniu, zgodnie z którym potrzeba demonstrowania jest silniejsza w sytuacjach, w których życie rodzinne (z różnych przyczyn) ulega przemianom (np. po rozstaniu rodziców, narodzinach dziecka, wyprowadzce dorosłych dzieci, zmianie kraju zamieszkania itd.). Zainteresowanie takimi okresami w cyklu życia rodzin może przyczyniać się do identyfikowania potencjalnych momentów kryzysowych oraz uwrażliwiać na analizy strategii przyjmowanych przez członków rodzin w takich sytuacjach. Ponadto, pozwalając na analizowanie tego, jak rodzinność jest konstruowana na różnych etapach, uwrażliwia na procesualność i zmienność życia rodzinnego.

Po trzecie – w podejściu Finch istotnym elementem obok analizy demonstrowanych działań jednostek czy badania udostępnianych treści (na przykład tych upubliczniczonych w mediach społecznościowych) jest analiza materialności, np. eksplorowanie roli przedmiotów ważnych dla rodzin, sposobów aranżowania rodzinnych przestrzeni czy znaczeń i „oddziaływania” rodzinnych fotografii. Bez wątplenia materialność odgrywa istotną rolę w demonstrowaniu rodzinności. To także można uznać za sposób na rozszerzenie pola badawczego.

Wreszcie, po czwarte – wpisana w koncepcję *displaying families* normatywność, związana z demonstrowaniem tego, co znajduje społeczne rozpoznanie, sprawia, że koncepcja ta jest szczególnie użytecznym narzędziem do badań życia rodzinnego w przestrzeni mediów społecznościowych. Pozwala nie tyle opisywać, jak wyglądają rodzinne praktyki ich użytkowników, ile poprzez analizę tego, co oni publikują i co znajduje aprobatę innych, poszukiwać odpowiedzi na pytanie o to, jakie są dominujące normatywne wzorce życia rodzinnego. Treści i fotografie publikowane w przestrzeni mediów społecznościowych mogą być udostępniane szerokiemu gronu odbiorców i przez to stają się znaczącym elementem dyskursu dotyczącego życia rodzinnego. Nie sposób jednak nie zauważyć, że stosunkowo niewiele badaczek i niewielu badaczy wykorzystuje koncepcję Finch do prowadzenia analiz w przestrzeni mediów społecznościowych, w szczególności wykorzystujących fotografie jako materiał badawczy.

Doceniając potencjał badawczy koncepcji Finch, chcemy także zwrócić uwagę na jej ograniczenia. Po pierwsze – oczywistością jest stosowanie tego podejścia nie do badania tego, jaka rodzina jest, lecz do analizowania tego, jak rodzina jest demonstrowana. Badacze i badaczki wykorzystujący to podejście skupiają się na tym, co – bardziej lub mniej świadomie – jest ukazywane przez osoby zaangażowane w życie rodzinne; na tym, co jest „na widoku”, a nie na tym, co rozgrywa się za kulisami. Po drugie – choć w koncepcję jest wpisane założenie o sprawczości jednostek, to jednocześnie to, co najczęściej jest demonstrowane, zazwyczaj powiela „typowe” i jednocześnie dominujące normy społeczno-kulturowe i wpisuje się w dominujące dyskursy na temat rodzinności.

W ten sposób pole sprawczości jednostek zostaje „zamknięte” w ramach najbardziej powszechnych, najczęściej praktykowanych wzorów. To publiczność obserwująca efekty demonstrowania, dodefiniowuje, co pasuje do powszechnie aprobowanych wzorów i norm rodzinności. Jest to szczególnie widoczne w przypadku treści i obrazów publikowanych w mediach społecznościowych, które natychmiast poddawane są ocenie innych (zob. James, Curtis 2010). Po trzecie – część badań, do których się odwoływałyśmy, koncentrowała się na dość wąsko zakreślonych obszarach, na pojedynczych zagadnieniach, korzystając z koncepcji Finch w sposób dość pobieżny. Np. Emma Power (2008) badając, jak poprzez codzienne praktyki przeddefiniowywana jest rola zwierząt domowych w życiu rodziny, a także Murray Goulden (2021) analizując wpływ platform typu *smart-home* na obraz rodziny, nie wykorzystują tej koncepcji na poziomie analitycznym, a jedynie odwołują się do niej, opisując tło teoretyczne. Niektórzy badacze i badaczki poprzestają na stwierdzeniu, że dane działanie stanowi demonstrowanie rodzinności, nie analizując przy tym głębiej znaczeń, jakie się z tym wiążą (zob. np. Watson i in. 2021). Z tego względu mamy wrażenie, że badawczy potencjał koncepcji Finch nie jest do końca wykorzystywany, a duża część omawianych tekstów choć odwołuje się do tego podejścia jako do ramy teoretycznej i posługuje się pojęciem *displaying*, to jednocześnie nie stosuje go do bardziej pogłębionych analiz materiału empirycznego.

Warto mieć także na uwadze, że koncepcja Finch może rodzić pokusę do wyciągania daleko idących wniosków z każdej publicznej aktywności związanej z życiem rodzinnym. Naszym zdaniem koncept ten warto stosować i rozwijać, wykorzystując w pełni jego potencjał, jednocześnie jednak zachowując świadomość jego ograniczeń i unikając trywializacji.

Bibliografia

- Almack, Kathryn. 2011. Display Work: Lesbian Parent Couples and Their Families of Origin Negotiating New Kin Relationships. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 102–118.
- Barnwell, Ashley, Barbara Barbosa Neves, Signe Ravn. 2021. Captured and Captioned. Representing Family life on Instagram. *New Media & Society*, 00, 0: 1–22. DOI: 10.1177/14614448211012791.
- Barve, Gargi. 2016. Social Media and its Effects on Society. *International Journal of School and Cognitive Psychology*, 3, 1: 1–5. DOI: 10.4172/2469-9837.1000166.
- Biehal, Nina. 2014. A Sense of Belonging: Meanings of Family and Home in Long-Term Foster Care. *British Journal of Social Work*, 44: 955–971. DOI: 10.1093/bjsw/bcs177.

- Boccagni, Paolo. 2012. Practising Motherhood at a Distance: Retention and Loss in Ecuadorian Transnational Families. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 38, 2: 261–277. DOI: 10.1080/1369183X.2012.646421.
- Buler, Marta, Paula Pustulka. 2020. Dwa pokolenia Polek o praktykach rodzinnych. Między ciągłością a zmianą. *Przegląd Socjologiczny*, 69, 2: 33–53. DOI: 10.26485/PS/2020/69.2/2.
- Cabalquinto, Earvin C. 2019. They could picture me, or I could picture them: Displaying of family life beyond borders through mobile photography. *Information, Communication & Society*, 23, 11: 1608–1624. DOI: 10.1080/1369118X.2019.1602663.
- Cammu, Nola. 2021. “We Are Three Parents but Legally Two”: Absent Legality, Present Display. *Journal of Family Issues*, 42, 5: 1007–1028. DOI: 10.1177/0192513X20983379.
- Chambers, Deborah. 2012. ‘We play as a family’: the rise in family-centered video gaming. *Leisure Studies*, 31, 1: 69–82. DOI: 10.1080/02614367.2011.568065.
- Dermott, Esther, Julie Seymour, eds. 2011. *Displaying Families. A New Concept for the Sociology of Family Life*. London: Palgrave Macmillan.
- Dermott, Esther, Marco Pomati. 2016. ‘Good’ Parenting Practices: How Important are Poverty, Education and Time Pressure? *Sociology*, 50, 1: 125–142. DOI: 10.1177/0038038514560260.
- Doucet, Andrea. 2011. It’s Just Not Good For a Man to be Interested in Other People’s Children: Fathers, Public Displays of Care and Relevant Others. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 81–101.
- Evans, David. 2012. Beyond the Throwaway Society: Ordinary Domestic Practice and a Sociological Approach to Household Food Waste. *Sociology*, 46, 1: 41–56. DOI: 10.1177/0038038511416150.
- Featherstone, Brid, Susan White, Kate Morris. 2014. *Re-imagining Child Protection: Towards Humane Social Work with Families*. Clifton, Bristol, UK: Policy Press.
- Finch, Janet. 2007. Displaying Families. *Sociology*, 41, 1: 65–81. DOI: 10.1177/0038038507072284.
- Finch, Janet. 2011. Exploring the Concept of Display in Family Relationships. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 197–205.
- Gabb, Jacqui. 2008. *Research Intimacy in Families*. London: Palgrave Macmillan.
- Gabb, Jacqui. 2012. Embodying Risk: Managing Father–Child Intimacy and the Display of Nudity in Families. *Sociology*, 47, 4: 639–654. DOI: 10.1177/0038038512448558.
- Gawrońska, Małgorzata. 2021. Zastosowanie koncepcji displaying families do analizy wizualnych reprezentacji macierzyństwa na portal Instagram. *Fabrica Societatis*, 4: 46–62. DOI: 10.34616/142703.
- Goulden, Murray. 2021. ‘Delete the family’: platform families and the colonisation of the smart home. *Information, Communication & Society*, 24, 7: 903–920. DOI: 10.1080/1369118X.2019.1668454.
- Harding, Lindsey. 2016. Motherhood Reimag(in)ed: A study of domestic photography in the digital age. *Photographies*, 9, 1: 109–125. DOI: 10.1080/17540763.2016.1146628.

- Harman, Vicki, Benedetta Cappellini. 2015. Mothers on Display: Lunchboxes, Social Class and Moral Accountability. *Sociology*, 49, 4: 764–781. DOI: 10.1177/0038038514559322.
- Harrington, Maureen. 2015. Practices and meaning of purposive family leisure among working- and middle-class families. *Leisure Studies*, 34, 4: 471–486. DOI: 10.1080/02614367.2014.938767.
- Haynes, Jo, Esther Dermott. 2011. Displaying Mixedness: Differences and Family Relationships. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 145–159.
- Heaphy, Brian. 2011. Critical relational displays. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 19–37.
- Henze-Pedersen, Sofie, Margaretha Jarvinen. 2021. Displaying family at women’s refuge. *Sociological Review*, 69, 6: 1229–1243. DOI: 10.1177/003802612111034670.
- James, Allison, Penny Curtis. 2010. Family Displays and Personal Lives. *Sociology*, 44, 6: 1163–1180. DOI: 10.1177/0038038510381612.
- Jones, Chris, Simon Hackett. 2011. The Role of ‘Family Practices’ and ‘Displays of Family’ in the Creation of Adoptive Kinship. *British Journal of Social Work*, 41: 40–56. DOI: 10.1093/bjsw/bcs177.
- Kehily, Mary J., Rachel Thomson. 2011. Displaying Motherhood: Representations, Visual Methods and the Materiality of Maternal Practice. In: J. Seymour, E. Dermott, eds. *Displaying families: a new concept for the sociology of family life*. Basingstole: Palgrave Macmillan, 61–80.
- Kędra, Joanna. 2021. Virtual proximity and transnational familyhood: a case study of the digital communication practices of Poles living in Finland. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 42, 5: 462–474. DOI: 10.1080/01434632.2020.1839084.
- Khamis, Susie, Lawrence Ang, Raymond Welling. 2017. Self-branding, micro-celebrity and the rise of Social Media Influencers. *Celebrity Studies*, 8, 2: 191–208. DOI: 10.1080/19392397.2016.121892.
- Lahad, Kinnereth, Vanessa May. 2021. Holding back and hidden family displays: Reflections on aunthood as a morally charged category. *Current Sociology*, 00, 0: 1–16. DOI: 10.1177/0011392121992829.
- Lahad, Kinnereth, Galia Sabar, Naama Sabar Ben-Yehoshua. 2018. Doing and Displaying Gendered Boundary Work among Blended Families in Israel. *Sociology*, 52, 1: 95–110. DOI: 10.1177/0038038516677220.
- Lind, Judith, Cecilia Lindgren. 2017. Displays of parent suitability in adoption assessment reports. *Child and Family Social Work*, 22: 53–63. DOI: 10.1111/cfs.12305.
- Mamali, Elizabeth, Lorna Stevens. 2020. When Same-Sex Couples Say ‘I Do’: Display Work and the (Re)Production of the Wedding Rite. *Sociology*, 54, 5: 987–1003. DOI: 10.1177/0038038520922523.
- Mizielińska, Joanna, Agata Stasińska. 2014. Prywatne jest polityczne: strategie emancypacyjne rodzin z wyboru w Polsce. Studium wybranych przypadków. *Studia Socjologiczne*, 4, 215: 111–140.

- Mizielińska Joanna, Marta Abramowicz, Agata Stasińska. 2014. *Rodziny z wyboru w Polsce. Życie rodzinne osób nieheteroseksualnych*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Morgan, David H.J. 1996. *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Morgan, David H.J. 2011a. Locating „Family Practices”. *Sociological Research Online*, 16, 4, 14: 1–9. <https://www.socresonline.org.uk/16/4/14.html> [dostęp: 22.08.2021].
- Morgan, David H.J. 2011b. *Rethinking Family Practices*. London: Palgrave Macmillan.
- Morris, Kate. 2013. Troubled families: vulnerable families’ experiences of multiple service use. *Child & Family Social Work*, 18, 2: 198–206. DOI: 10.1111/j.1365-2206.2011.00822.x.
- May, Vanessa, Matt Dawson. 2018. Families and Relationships e-Special Issue Introduction. *Sociology*, 52, 4: 865–874. DOI: 10.1177/0038038518760427.
- Nicolini, Davide. 2012. *Practice Theory, Work, and Organization*. Oxford: Oxford University Press.
- Nordqvist, Petra. 2012. ‘I don’t want us to stand out more than we already do’: Lesbian couples negotiating family connections in donor conception. *Sexualities*, 15, 5/6: 644–661. DOI: 10.1177/1363460712446271.
- Olcoń-Kubicka, Marta. 2009. Rola Internetu w powstawaniu nowego modelu macierzyństwa. W: M. Sikorska, red. *Być rodzicem we współczesnej Polsce. Nowe wzory konfrontacji z rzeczywistością*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 34–61.
- Parsons, Talcott, Robert Freed Bales. 1955. *Family Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Pilcher, Jane, Zara Hooley, Amanda Coffey. 2020. Names and naming in adoption: Birth heritage and family-making. *Child & Family Social Work*, 25, 3: 568–575. DOI: 1111/cfs.12728.
- Power, Emma. 2008. Furry families: making a human–dog family through home. *Social & Cultural Geography*, 9, 5: 535–555. DOI: 10.1080/14649360802217790.
- Pugh, Allison J. 2005. Selling Compromise: Toys, Motherhood, and the Cultural Deal. *Gender and Society*, 19, 6: 729–749. DOI: 10.1177/0891243205279286.
- Pustułka, Paula, Magdalena Ślusarczyk. 2016. Cultivation, compensation and indulgence: Transnational short-term returns to Poland across three family generations. *Transnational Social Review*, 6, 1–2: 78–92. DOI: 10.1080/21931674.2016.1182312.
- Reckwitz, Andreas 2002. Toward a theory of social practices: A development in culturalist theorizing. *European Journal of Social Theory*, 5, 2: 243–263.
- Rose, Gillian. 2010. *Doing Family Photography. The Domestic, The Public and The Politics of Sentiment*. Surrey: Asghate Publishing Limited.
- Rose, Gillian. 2014. How Digital Technologies Do Family Snaps, Only Better. In: J. Larsen, M. Sandbye, eds. *Digital Snaps: The New Face of Photography*. London: Routledge, 67–86.

- Schatzki, Theodore. 2001. Introduction: Practice theory. In: T. Schatzki, K.K. Cetina, E. von Savigny, eds. *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London: Routledge, 10–23.
- Schatzki, Theodore. 2012. A primer on practices: Theory and research. In: J. Higgs, R. Barnett, S. Billett, M. Hutchings, F. Trede, eds. *Practice-Based Education. Perspectives and Strategies*. Rotterdam: Sense Publishers, 13–26.
- Schmidt, Filip, Joanna Mizielińska, Agata Stasińska, Marta Olcoń-Kubicka, Magdalena Żadkowska, Joanna Jasińska, Mateusz Halawa. 2018. W stronę socjologii pary: propozycja paradygmatu teoretyczno-badawczego. *Studia Socjologiczne*, 3, 230: 11–39. DOI: 10.24425/122471.
- Seymour, Julie. 2015. More than putting on a performance in commercial homes: merging family practices and critical hospitality studies. *Annals of Leisure Research*, 18, 3: 414–430. DOI: 10.1080/11745398.2015.1078247.
- Seymour, Julie, Julie Walsch. 2013. Displaying Families, Migrant Families and Community Connectedness: The Application of an Emerging Concept in Family Life. *Journal of Comparative Family Studies*, 44, 6: 689–698. DOI: 10.3138/jcfs.44.6.689.
- Shannon, Charlene S. 2019. #Family: Exploring the Display of Family and Family Leisure on Facebook and Instagram. *Leisure Sciences* (online). DOI: 10.1080/01490400.2019.1597792.
- Shannon, Charlene S. 2021. Constructing “family”. Leisure as a context for “doing” and “displaying” family. In: D. Trussell, E. R. Jeanes, eds. *Families, Sport, Leisure and Social Justice*. London: Routledge, 18–29.
- Share, Michelle, Cayla Williams, Liz Kerrins. 2018. Displaying and performing: Polish transnational families in Ireland Skyping grandparents in Poland. *New Media & Society*, 20, 8: 3011–3028. DOI: 10.1177/1461444817739272.
- Shove, Elizabeth, Mika Pantzar, Matt Watson. 2012. *The Dynamics of Social Practices*. London: Sage Publications.
- Sikorska, Małgorzata. 2018. Teorie praktyk jako alternatywa dla badań nad rodziną prowadzonych w Polsce. *Studia Socjologiczne*, 2, 229: 31–63. DOI: 10.24425/122463.
- Sikorska, Małgorzata. 2019. *Praktyki rodzinne i rodzicielskie we współczesnej Polsce – rekonstrukcja codzienności*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Smart, Carol. 2008. “Can I Be Bridesmaid?” Combining the Personal and Political in Same-Sex Weddings. *Sexualities*, 11, 6: 761–776. DOI: 10.1177/1363460708096917.
- Taranowicz, Iwona. 2016. Jemy wspólnie niedzielne obiady, więc jesteśmy rodziną – o znaczeniu demonstrowania praktyk rodzinnych w tworzeniu rodziny. *Societas Communitas*, 1, 21: 251–256.
- Tarrant, Anna. 2012. Grandfathering: the construction of new identities and masculinities. In: S. Arber, V. Timonen, eds. *Contemporary grandparenting: Changing family relationships in global contexts*. Bristol: Policy Press, 181–202.
- Underwood, Carrie R., Rachel D. Robnett. 2021. “I Would Like Us to Share a Name so That We Can Be Recognized in Society.” Marital Surname Preferences in Same-Sex Relationships. *Journal of Homosexuality*, 68, 2: 290–310. DOI: 10.1080/00918369.2019.1651110.

- Ursin, Marit, Siv Oltedal, Carolina Munoz. 2016. Recognizing the ‘big things’ and the ‘little things’ in child protection cases. *Child & Family Social Work*, 22: 932–941. DOI: 10.1111/cfs.12313.
- Walsh, Julie C. 2018. Migrant family display: a strategy for achieving recognition and validation in the host country. *Sociological Research Online*, 23, 1: 67–83. DOI: 10.1177/1360780417747286.
- Watson, Ash, Deborah Lupton, Mike Michael. 2021. Enacting intimacy and sociality at a distance in the COVID-19 crisis: the sociomaterialities of home-based communication technologies. *Media International Australia*, 178, 1: 136–150. DOI: 10.1177/1329878X20961568.
- White, James M., David M. Klein. 2008. *Family Theories*. London: Sage Publications.
- Van Driel, Loes, Delia Dumitrica. 2020. Selling brands while staying “Authentic”: The professionalisation of Instagram influencers. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, XX, X: 1–19. DOI: 10.1177/1354856520902136.
- Zadeh, Sophie, Susan Imrie, Susan Golombok. 2021. Stories of Sameness and Difference: The Views and Experiences of Children and Adolescents with a trans*Parent. *Journal of GLBT Family Studies*, 17, 1: 1–17. DOI: 10.1080/1550428X.2019.1683785.
- Żadkowska, Magdalena, Marta Olcoń-Kubicka, Jacek Gądecki, Joanna Mizielińska, Agata Stasińska, Filip Schmidt, Mateusz Halawa. 2018. Metodologiczne aspekty jakościowych badań par – synteza doświadczeń terenowych. *Studia Socjologiczne*, 3, 230: 41–69. DOI: 10.24425/122472.